

Творчий проект духовної допомоги гімназистів безпритульним дітям в контексті духовної самореалізації особистості

Актуалізується проблема духовної самореалізації особистості, аналізуються потреби підлітків у самовизначенні та самореалізації, здійснюється пошук інноваційних психолого-педагогічних підходів, які б дозволяли створювати ситуації, сприятливі для духовної самореалізації учнів. Наводяться етапи та результати впровадження авторського проекту духовної допомоги школярів вихованцям дитячого притулку.

Ключові слова: школярі, гімназисти, вихованці дитячого притулку, безпритульні діти, духовна допомога, духовна самореалізація особистості.

Актуализируется проблема духовной самореализации личности, анализируются потребности подростков в самоопределении и самореализации, осуществляется поиск инновационных психолого-педагогических подходов, позволяющих создавать ситуации, благоприятные для духовной самореализации учащихся. Приводятся этапы и результаты внедрения авторского проекта духовной помощи школьников воспитанникам детского приюта.

Ключевые слова: школьники, гимназисты, воспитанники детского приюта, беспризорные дети, духовная помощь, духовная самореализация личности.

Духовна самореалізація школярів в умовах системи освіти передбачає відтворення, втілення у життєдіяльність особистості основних компонентів духовних цінностей, а саме цінностей гуманістичних, естетичних, екологічних, самопізнання та самовдосконалення. Слід визнати, що на сьогодняшній день завдання духовної самореалізації школярів є по-перше надзвичайно важливим, оскільки виживання і повноцінне життя особистості

прямим чином залежить від орієнтації людства на духовні цінності і, по-друге - надзвичайно складним. Складність полягає у тих антагонізмах, які існують між декларованою метою освіти і соціально-негативним тиском (в основному через засоби масової інформації), що здійснюється на свідомість та підсвідомість дітей. Аналізуючи цю ситуацію, можна констатувати, що психолого-педагогічні працівники, батьки намагаються передати майбутнім поколінням основи гуманізму, моральності, духовності і роблять це в соціально несприятливих умовах.

В таких умовах передача гуманістичних знань, життєвого досвіду має важливе, але не вирішальне значення, особливо, коли мова йде про старшокласників. Якщо до 7-12 років формування особистості відбувається переважно через ознайомлення її з системою знань, досвіду дорослих, то після 12-річчя у дитини все більше актуалізуються такі підструктури особистості як самосвідомість, спрямованість, характер. У підлітків зростає потреба у самовизначенні, а головне - у самореалізації.

В минулі десятиріччя ця потреба реалізувалася у корисних справах піонерів, комсомольців, тимурівців через допомогу іншим. Але на сьогоднішній день проблеми нуждених і пенсіонерів пов'язані не з тим, що їх нема кому доглянути, купити продукти, а скоріше з принизливим соціальним становищем, нестачею коштів навіть на медикаменти. Зрозуміло, що школярі також не мають можливості матеріально допомогти нужденим.

Таким чином числені негаразди у соціальному середовищі ускладнюють процес духовної самореалізації молоді, а без набуття відповідного досвіду духовні цінності залишаються на рівні знань особистості, не стаючи здобутком свідомості учнів. Отже у ситуації, що склалася, необхідні інноваційні психолого-педагогічні підходи, які б дозволяли в умовах навчального закладу (чи за його межами) створювати ситуації, сприятливі для духовної самореалізації учнів. Однією із спроб створення таких технологій є представлений нижче проект духовної допомоги школярів вихованцям дитячого притулку.

Мета проекту: оволодіння учнями старших класів засобами надання духовної допомоги потребуючим. Духовна допомога проявляється у здатності свідомо ділитися увагою, доброзичливістю, любов'ю, тобто духовними силами. Духовні сили мають у достатку ті, хто отримав їх від батьків, близьких, друзів, вчителів. Це, зокрема, учні старших класів, які вивчають предмет "Психологія духовного розвитку" (група 1). У духовних силах потребують ті, хто не отримав їх в достатній мірі у сім'ї чи втратив через складні життєві обставини. Це, зокрема, діти, які опинилися у дитячому притулку (група 2).

Засіб передачі духовних сил - створення спільного ціннісного простору між групами школярів і вихованців притулку у цілеспрямованому спілкуванні під керівництвом психолога.

Етапи здійснення проекту

I. Потребнісно-мотиваційний. На даному етапі необхідно активізувати у школярів такі потреби і бажання, зафіксовані у теоретичній моделі високодуховної особистості []:

- потреба у духовному спілкуванні;
- потреба у духовному співробітництві з однодумцями;
- бажання приносити користь світу, людству, країні, ближнім;
- бажання різнобічно покращувати себе;
- бажання знайти у соціумі власне місце для принесення максимальної користі, для виконання життєвоважливої місії;
- потреба у самоорганізації;
- потреба у набутті духовного досвіду.

Активізація цих потреб і бажань досягається засобом вивчення школярами факультативного курсу "Психологія духовного розвитку", залучення старшокласників до участі у методиках "Перетворення" [], "Здійснення бажань" [] тощо.

II. Інформаційно-пізнавальний. Сформовані на попередньому етапі потреби та бажання старшокласників вимагають подальшого розвитку та закріплення, зокрема, у таких здатностях та інтересах:

- здатність до пошуку нових форм спілкування;
- здатність до сприйняття духовних ідей та проєктів у процесі спілкування в колективі;
- інтерес до прикладів гуманізму в історії людства;
- інтерес до прикладів самореалізації високодуховних людей;
- здатність до самоусвідомлення власних позитивних якостей та якостей, о перешкоджають духовному прогресу;
- здатність до інтроспекції, самоспоглядання;
- здатність до розпізнавання та відмежування духовного досвіду від псевдодуховного;
- здатність у будь-яких явищах помічати внутрішній смисл, встановлювати зв'язки другорядних подій з головними.

Активізація і розвиток цих здатностей та інтересів досягається засобом подальшого вивчення школярами факультативного курсу “Психологія духовного розвитку”, залученням старшокласників до участі у методиці “Перетворення” та проведенням з старшокласниками цілеспрямованих бесід, тематичних дискусій. У процесі спілкування психолог ставить перед учнями завдання пошуку шляхів самореалізації, допомоги потребуючим, інформує школярів про відомі приклади гуманістичної діяльності та пропонує знайти власні шляхи самореалізації у суспільно-корисній діяльності. Перевага віддається розгляду та обговоренню програм колективної допомоги потребуючим. В процесі обговорення школярі, як правило, аналізують соціальне положення та матеріальне становище різних верств населення і співвідносять свої можливості із соціальними запитами потребуючих.

III. Цілеутворюючий етап. На цьому етапі увага приділяється розвитку таких здатностей та схильностей старшокласників:

- здатність до систематизації духовних знань, різних філософських чи психологічних підходів;
- здатність до сприйняття нестандартних ідей, думок, які висловлюють партнери по спілкуванню;
- здатність бачити цінне у поглядах кожного та накреслення єдиної мети, спільного задуму, проекту.
- здатність співвідносити отриману у процесі контакт інформацію із власними поглядами, духовними ідеалами, життєвою метою;
- здатність відрізнити справжній гуманізм від показного;
- схильність до розгляду своїх ідей, планів з точки зору своєї місії у житті;
- здатність до систематизації власного та загальнолюдського духовного досвіду;
- здатність передбачати наслідки своїх дій, способів поведінки, бачити перспективи починань;
- здатність до творчого аналізу проблем, ситуацій, подій життя.

Психолог має об'єднати школярів навколо ідеї допомоги безпритульним дітям, структурувати висловлені учнями думки та пропозиції навколо цієї теми. В процесі спілкування важливо підкреслити цінність думки кожного учня, її важливість для створення і проведення спільного проекту. Такий підхід сприяє усвідомленню старшокласниками (група1) мети проекту та допомагає спільному визначенню тактики і стратегії його проведення, можливих наслідків. Психолог має показати, що навіть такий незначний захід, як зустріч і відверте цілеспрямоване спілкування з безпритульними дітьми може змінити світосприйняття (а значить долю) дітей групи 2. Таким чином група 1 цілеспрямовано допомагає позитивним змінам у нашому спільному світі.

На цьому етапі дітей групи 2 інформують про зустріч, що планується. Вихованці притулку готуються до прийому гостей. За бажанням дітей можливе виготовлення своїми руками різноманітних подарунків - поробок.

ІV. Результативний. На цьому етапі здійснюється активний розвиток у старшокласників таких компонентів діяльнісного виміру структури особистості:

- здатність до передачі духовних знань, досвіду, до надання духовної допомоги потребуючим у різних формах спілкування;
- здатність створювати і підтримувати в колективі атмосферу поваги, порозуміння, творчої співпраці;
- здатність турбуватися про людей, відсутність егоцентризму;
- потяг до покращення світу;
- прагнення наповнювати кожен день життя змістом, максимально корисним для себе та світу, реалізація себе у різних видах діяльності, соціальної поведінки;
- сердечність, великодушність, доброта;
- здатність контролювати свої думки, емоційні стани, слова, дії;
- готовність виносити самостійні моральні судження, здатність бачити ситуацію іззовні, з позиції мудрості, любові;
- здатність свідомого керування увагою;
- здатність розпочати, продовжити та завершити певний етап духовного зростання.

Між учасниками проекту створюється ситуація знайомства і спілкування у формі інтерв'ю на визначені теми. Учасники сідають у коло і під керівництвом психолога по чергово висловлюються на завчасно окреслені теми. Темі підпорядковано специфіці процесу розвитку свідомості людини [] і кожна наступна окреслює зону найближчого ціннісного розвитку для попередньої. Для зразку нижче наведемо можливі теми для спілкування: моє ім'я, улюблене заняття; які риси я ціную в друзях?; Як покращити світ?; Мої плани на майбутнє.

Спілкування може завершитися спільним переглядом відеофільму духовної спрямованості, створенням колективного малюнку, чаєпиттям.

Можливі позитивні наслідки здійснення проекту:

- 1) психологічне розкриття учасників, встановлення емоційного контакту між групами;
- 2) усвідомлення учасниками власного способу бачення світу, мети життя;
- 3) ствердження позитивних цінностей, вищих смислів, отримання духовного досвіду учнями групи 1;
- 4) розширення свідомості дітей групи 2 через ознайомлення з іншим способом світосприйняття;
- 5) об'єднання колективів кожної з груп на основі міжособистісного спілкування та спільної діяльності.

Можливі негативні наслідки здійснення проекту:

1) У разі недостатньої підготовленості старшокласників групи А, некваліфікованого психологічного забезпечення процедури проведення зустрічі, школяри можуть потрапити в психологічну залежність від безпритульних, які спекують на своєму становищі.

2) Активна асоціальна поведінка учасників групи 2 може привести до переваги негативного досвіду у спілкуванні. Для запобігання подібним явищам учасники групи 1 мають бути старшими за учасників групи 2. У процесі спілкування може виявитися потрібним присутність вихователів притулку.

Планування подальших спільних заходів може відбуватися на основі отриманих результатів, визначених всіма учасниками проекту.

За програмою проекту було організовано зустріч учнів 7(11) - Г класу гімназії №153 м.Києва, які вивчали курс “Психологія духовного розвитку” і різновікової групи вихованців київського міського дитячого притулку. Протягом підготовчих занять у старшокласників активізувалося бажання допомогти дітям, потребуючим уваги та доброзичливості. При цьому акцентувалася увага на тому, що допомога іншим є проявом духовної сили людини. Після підготовчої бесіди всі учні одностайно прийняли рішення взяти участь у проекті духовної допомоги дітям. Активно обговорювалася тактика проведення зустрічі. Зокрема, було відкинуто варіант презентації

дітям іграшок та побутових речей. Старшокласники зійшлися на думці, що матеріальні речі, прийняті від однолітків можуть принизити гідність дітей, поставити їх у певну залежність. Спільно було визначено теми для створення позитивного ціннісного простору. Усвідомлення причетності до “справжнього” духовного діла об’єднало колектив, підвищило відповідальність кожного за власні пропозиції.

По дорозі до притулку поведінка старшокласників не відрізнялася від звичайної, але перед входом у будинок багатьох охопило хвилювання. Більш за все учні боялися, що побачивши добре одягнених ровесників, діти притулку будуть засмучені своєю долею, життям без сім’ї і батьків. Учні дійшли до висновку, що потрібно не протиставляти себе дітям, а створити атмосферу довіри і єдності, (не втрачаючи при цьому власної ціннісної орієнтації).

У залі для проведення зустрічі стільці розмістили колом, зважаючи на кількість учасників (16 старшокласників і 12 дітей притулку). Спочатку вихованці притулку не дивилися у очі гостей і між групами відчувалося певне напруження. Після пояснення мети зустрічі почалося знайомство учасників. Найстарший з дітей притулку (Володя) одразу ж почав психологічну розвідку, щоб з’ясувати “справжню” мету приходу гостей. Він полишив порядок знайомства і почав виголошувати типові фрази про те, що годують їх добре, що всюди чисто, вихователі уважні і т.п. Однак скоро він побачив, що прихід гостей - зовсім не формальна акція. Старшокласники натхненно розповідали про свої захоплення: написання віршів, улюблену музику, танці, книжки, малювання. Поступово вихованці притулку почали несміливо виражати власні точки зору, розкривати свій внутрішній світ.

Тоді Володя зробив ще одну спробу класифікувати прихід гостей, цього разу як виступ самодіяльності. Він пропонував старшокласникам станцювати танок, наспівати улюблену музику. Школярам було відомо, що самодіяльні колективи досить часто відвідували цей заклад. Усвідомлення мети проекту допомогло їм продовжити цілеспрямоване спілкування.

Спектр цінностей дітей притулку виявився значно біднішим - їх улюблені заняття зводилися до футболу, малювання та перегляду телепередач. Разом з цим діти притулку по-дорослому помічали і висловлювали найбільш суттєве. Так, одній з старшокласниць було зроблено зауваження, що, зважаючи на її фігуру доцільно до кола її захоплень включити танці чи заняття спортом. Іншому учневі, який не повністю контролював своє зверхнє ставлення до оточуючих, діти притулку порадили працювати над власним характером. Дівчата класу підтримали вихованців притулку і виразили свої думки з цього приводу. Така відвертість зробила спілкування більш активним, жвавим. Обговорювалися якості, притаманні справжньому другу, визначалися шляхи покращення світу.

Наприкінці, на питання чи потрібно продовжувати подібні зустрічі обидві групи відповіли схвально. На зворотному шляху старшокласники запропонували зупинитися і підвести підсумок. Жоден учень не залишився байдужим. За позитивні моменти було відзначено:

- 1) вдалося створити атмосферу порозуміння, довіри;
- 2) діти притулку не замкнулися у собі, а висловили власні мрії, прагнення;
- 3) значною мірою вдалося спрямувати спілкування на духовні цінності;
- 4) кожен з учасників отримав певний духовний досвід.

За фактори, що перешкоджали досягненню мети було визначено:

- 1) настороженість дітей притулку на початку спілкування;
- 2) недовготривалу увагу наймолодших вихованців притулку.

Емоційний стан старшокласників на зворотному шляху значно відрізнявся від того, що був по дорозі у притулок. Кожен з школярів був зосереджений, розмови велися про отриманий досвід, аналізувалися складні ситуації, що виникали у процесі здійснення проекту. Пропонувалося повторити зустріч з більш старшими дітьми. За виразом одного з учнів "кожен пишався участю хоч і в маленькій, але в справді корисній справі". Анкетування, проведене серед вихованців притулку включало в себе такі запитання:

- 1) Що Вам найбільше запам'яталося на зустрічі з школярами?

- 2) Що корисного Вам дала зустріч?
- 3) Чи потрібно робити такі зустрічі і як часто?
- 4) Чим можна було б покращити такі зустрічі?

У відповідях на анкети 80% дітей відповіли, що найбільше їм запам'яталося обговорення теми “як покращити світ?”. Корисним для себе діти визначили можливість висловитися та зрозуміти один одного. Вихованці притулку одностайно відповіли, що такі зустрічі слід проводити постійно. Покращити зустрічі, на думку дітей, можливо поглибленням спілкування, урізноманітненням його форм.

Анкетування, проведене серед школярів включало такі запитання:

- 1) Чому Ви прийняли рішення відвідати дитячий притулок?
- 2) Що найбільш цінного Ви побачили під час зустрічі?
- 3) Які відчуття до дітей притулку Ви мали до і після зустрічі?
- 4) Чи маєте Ви бажання приймати участь у подібних заходах?

Мотивом для відвідання притулку для 40% школярів було бажання допомогти дітям. Приблизно 30% старшокласників керувалися бажанням пізнати інше, незвичне життя. Серед відповідей зустрічалося також бажання випробувати себе у незвичайній ситуації, отримати духовний досвід.

Найбільш цінним школяри в основному визначили спільне створення психологічної атмосфери довіри, відвертості під час спілкування. До зустрічі з вихованцями притулку старшокласники уявляли цих дітей зовсім не схожими на себе (дехто - агресивними, жорстокими). Після відвідання притулку враження суттєво змінилися, про що свідчать відповіді на анкети:

—Оля Р. : “ я зробила висновок , що в цих дітях закладено великий потенціал, вони дуже талановиті”;

—Аня Б.: “Я зрозуміла, що ці діти не погані, а розумні і добрі”;

—Дима Л.: “ця зустріч пробудила в мені бажання колективної допомоги, допомагла замислитися над іншим життям. Це вцілому добрі і хороші діти. Мені здається, що наша увага до них допоможе їм залишитися такими. І ще: вони все схоплюють нальоту, все відчують”;

—Марина Ц.: “я зрозуміла, що для цих дітей важливе не тільки фізичне тепло и дах над головою, а й доброта, любов, людська підтримка”;

—Олексій А.: “я побачив у притулку дітей, які відрізняються від нас тільки інтелектуальним розвитком та соціальним становищем”;

—Ганна Ч.: “ці діти дуже розумні і навіть виховані. Інтуїтивно вони відчують все: обман, ненависть, жалість”;

—Надія С.: “я зрозуміла, що ці діти не так сильно відрізняються від нас, як я думала раніше. В них ще багато доброзичливості, тепла”;

—Марина Є.: “я розцінювала цю зустріч як досвід для себе, і дуже сильно хотіла принести добро дітям, а головне для мене те, що вони відчули це добро”;

—Марго Ч.: “я відчула відвертість, прагнення та пошук любові, розуміння”;

—Олена Л.: “мені здавалось, що діти будуть озлоблені, але після зустрічі зрозуміла, що вони добрі та відверті”;

—Алла І.: “ у цих дітей дуже розвинені почуття. Вони дуже активні у спілкуванні . Вони хочуть говорити і говорити...”;

—Евген С.: “для мене сенс життя став більш зрозумілим” ;

—Юля Г.: “у процесі спілкування з цими дітьми я зрозуміла, що головне для них — доброзичливе ставлення, відвертість і розуміння, тому що ці діти відчують все”.

Всі учасники проекту висловилися за продовження подібних зустрічей. Аналіз представленої експериментального матеріалу дозволяє зробити висновки про :

- 1) зміну світоглядних характеристик старшокласників;
- 2) ствердження гуманістичної спрямованості особистості;
- 3) отримання школярами досвіду духовної самореалізації.

Враження від свого відвідання дитячого притулку старшокласники виклали в окремому розділі створеної книги (Отражение / А.Асташев, А.Буртан, О.Белонина и др. - К., 1998 - 76 с.: фот. - На тит. л. указан авт.: 7-Г кл. гимназии №153).

Аналіз наведеного вище матеріалу дозволяє зробити висновок про ефективність подібної форми роботи в справі духовної самореалізації школярів, їх особистісного розвитку.

Література

1. Помиткін Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Науково-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1996. - 164 с.
2. Помиткін Е.О. "Перетворення": ігрова діагностично-корекційна методика свідомого удосконалення особистості в колективі: Методичні рекомендації. - К.: ДАККО, 1997. - 14 с.
3. Помиткін Е.О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників // Практична психологія та соціальна робота. - К. - 1998. - №10. - С.10-17.
4. Помиткін Е.О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис-я канд. психол. наук. - К., ІПП ПО АПН України, 1999. - 145 с.
5. Помиткін Е.О. Самореалізація особистості учня в контексті управління освітнім процесом // Післядипломна освіта педагогічних кадрів: проблеми розвитку: Матеріали звітної наукової конференції 31 жовтня - 1 листопада 1996р. - С.159-161.